

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ ҚАРШИ ДАВЛАТ
УНИВЕРСИТЕТИ

ЎЗБЕКИСТОН ГЕОГРАФИЯ ЖАМИЯТИ

ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИЗМ ВА
РЕКРЕАЦИЯНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ
ГЕОГРАФИК МУАММОЛАРИ ВА
ИМКОНИЯТЛАРИ

Республика илмий - амалий конференцияси
МАТЕРИАЛЛАРИ

2021 йил 19-май

Қарши – 2021

67	Маликов Б. Б., Ортиқова Д. Б.	Ўрта Зарафшон ҳавзаси ландшафтларини текширилиш тарихи	180
68	Очиллов И. С., Эшмуродов О. Р., Султонов Ш. А.	Чакилкалян мегаблокидаги Акба майдонининг карлин типдаги апокарбонатли олтин минераллашуви	183
69	Тўланова Н. Д.	Миллий боғларни функционал зоналарга ажратишнинг геоэкологик жиҳатлари	185
70	Akbarov S. B., Pirnazarova S. A.	Tuproq eroziyasi va uni oldini olish masalalari	187
71	Usmanova R., Ziyodullayeva Sh.T.	Atmosfera havosi ifloslanishining inson salomatligiga ta`siri	189
72	Xayitov Yo. Q., Rajabova M. O.	Buxoro viloyatidagi ayrim suv inshootlarining gidrologik tahlili	191
73	Akbarov S. B., Pirnazarova S.	Gidrotexnik inshootlarning atrof-muhitga ta`siri (Samarqand viloyati suv omborlari misolida)	194
74	Usmanova R., O`roqova Yu. A.	Qashqadaryo havzasi suv resurslaridan samarali foydalanish masalalari	195
75	Usmanova R., Ziyodullayeva Sh. T.	Tibbiy landshaftshunoslik tadqiqotlari ob – havo omillarini O`rganilishi asosida	199
76	Xayitov Yo.Q., Ramazonova I.A.	To`dako`l suv omboridan foydalanishning optimal yo`llari	201
77	Xayitov Yo.Q., Sherqulov X. J.	Zamonbobo ko`lining ba`zi gidrologik xususiyatlari	202
78	Fўдалов М.Р. Мухамедов О.Л.	Айдар-Арнасой қўллар тизими таъсирида ландшафтлардаги ўзгаришларни прогнозлаш	204
79	Пайзуллаев М. А.	Андижон вилояти рекреацион ресурсларининг шаклланиши ва ривожланишида иқлимий ресурсларнинг роли	209
80	Ходжиматов А.Н., Горшунова А.М., Абдулҳакимов А.Б.	Иқлим ўзгариши: моҳият ва ер-сув-яйловлар дегредацияси	211
81	Пирназаров Р. Т., Муҳитдинов И. И.	Кўксув дарёси оқимининг шаклланишида гидрометеорологик омилларнинг роли	213
82	Жангабаев Д.М.	Орол денгизи дегредацияси давридаги сув баланси динамикаси	216
III ШУЪБА ИҚТИСОДИЙ ВА ИЖТИМОЙ ГЕОГРАФИЯ			
83	Файзуллаев М. А.	Қишлоқ хўжалигини ҳудудий ташкил этиш ва районлаштириш масалалари	218
84	Эрдонов М., Омонтурдиев А.	Денов туманини ижтимоий ва иқтисодий ривожлантириш масалалари	220
85	Калонов Б. Ҳ.	Жанубий Ўзбекистонда қишлоқ хўжалиги тармоқларини ҳудудий жойлаштириш масалалари	223
86	Кувандиков О.Х., Джумабоев Т.Дж.	Самарқанд вилоятида узумчиликни ривожлантиришнинг ҳудудий жиҳатлари	225
87	Эрдонов Л. Н., Азизова М. Н.	Қашқадарё вилояти саноат тармоқлари ривожланишининг иқтисодий – географик жиҳатлари	228
88	Алланов Қ.А., Эрдонов М.Н., Чориев А.Қ.	Сурхондарё вилоятида енгил саноат тармоқларини ривожлантириш масалалари	231
89	Abdinazarova X. O.	Kimyo sanoatini iqtisodiy geografik o`rganishning ilmiy nazariy asoslari	234
90	Навотова Д. И.	Қашқадарё вилояти суғориладиган ерларининг мелиоратив ҳолати ва геоэкологик вазияти	237

91	Қаландаров У. С., Гулимматов И. Б., Авезов С.А.	Хоразм вилояти қишлоқ хўжалигида агроиклимий ресурслар ва улардан фойдаланиш	239

TO'DAKO'L SUV OMBORIDAN FOYDALANISHNING OPTIMAL YO'LLARI

Xayitov Yozil Qosimovich
geografiya fanlari doktori(DSc)professor

Buxoro davlat universiteti
Ramazonova Iroda Ahmadali qizi
magistrant, Buxoro davlat universiteti

Suv – hayot manbai, u dunyodagi eng keng tarqalgan moddalardan biri hisoblanadi. Umumiy zahirasi 1386 mln km³ deb baholangan. Keyingi vaqtlarda insoniyatning suv resurlariga nisbatan munosabati o'zgardi. Bunga sabab chuchuk suvga bo'lgan ehtoyojning ortib borishi, daryo suvlari miqdorining kamligi, ayrim manbalarda bu suv miqdori 48 ming km³ deb qayd etilgan. Mavjud suv resurslaridan faqat yarmidan foydalanish imkoni bor, miqdor esa yetarli emasligi kundun-kunga suvga bo'lgan talabning ortishi, undan yanada oqilona foydalanishga undaydi. Qurg'oqchil o'lkalarda suvga bo'lgan muammoni kamaytirish maqsadida suv omborlari qurilgan. Keyingi paytlarda suv resurlariga bo'lgan talab shahar aholisi jon boshiga oladigan bo'lsak 1 kunda 300-400 litrni tashkil etadi. Shunday ekan o'lkada suv resurslaridan samarali foydalanishni takomillashtirish yo'llarini izlab topish dolzarb hisoblanadi.

Buxoro viloyat hududi O'zbekistonning janubi-g'arbida, Zarafshon daryosining quyi qismida, janubi-g'arbiy Qizilqumda, berk havzada joylashgan hisoblanadi. U Tinch okeanidan 5500 km, Atarktidadan 4000 km, Hind okeanidan 2000 km uzoqlikda joylashgan. Viloyat 2 xil geotizimdan iborat. 1- cho'l 88.6%, 2- voha 11.4% hududni egallaydi. Viloyat tabiiy oqar suv manbaiga ega emas. Bugungi kunda asosiy suv manbai 1962-1975 yillarda qurilgan Amu-Buxoro mashina kanali-dir. Kanal orqali Amudaryodan har yili 4,2 – 4,8 km³ suv olinadi va relyef nishabligiga teskari yo'nalishda Buxoro, Qorako'l, Qorovulbozor vohalariga suv oqiziladi. Kanal suvining katta qismi bilan To'dako'l va Quyimozor suv omborlari to'ldiriladi. Obikor yerlarning meliorativ holatini yaxshilash maqsadida zovurlar tizimi yaratilgan bo'lib, ular orqali oqava suvlar Oyoqog'itma, Sho'rko'l, Qoraxotin, Zamonbobo, Katta Tuzkon, Kichik Tuzkon, Dengizko'l va boshqa o'ndan ortiq ko'llarga oqizilmoqda.

1- jadval

O'zbekiston suv omborlari: Amudaryo havzasida

Viloyat	Suv omborining soni	Foydali suv hajmi km ³
Xorazm	1	4,505
Qashqadaryo	14	2,348
Samarqand	7	1,063
Surxondaryo	4	0,902
Buxoro	2	0,845
Navoiy	2	0,430

Suv O'zbekiston kelajagi uchun muhim hayotiy resurs. Toshkent. 2007

Bugungi kunda daryo suvidan to'liq, unumliroq foydalanishda suvomborlarining ahamiyati katta. Tarixiy manbalarga ko'ra dastlabki suvomborlari eski eraning oxirlari va yangi eraning boshlarida qurilgan. X-XII asrga kelib ancha mukammal suv omborlari bunyod etilgan. Ulardan biri X asrda qurilgan Xonbandi suv omboridir. Bu suv ombori Jizzax viloyati Forish tumanidagi Pastdarg'om darasida eng tor joyida qurilgan bo'lib, to'g'onning balandligi 15 metr dan ortiq bo'lgan hamda 1,5 mln m³ suvni sig'dira olgan. Suv omborlari daryolarning toshqin davridagi va qishdagi ortiqcha suvlarni to'plab, suv kamaygan vaqtda ulardan oqilona foydalanish imkonini beradi. Ayni vaqtda

Amu-Buxoro mashina kanali orqali jami 314,9 ming gektar yer sug'orilib dehqonchilik qilinmoqda. Shundan Buxoro viloyatiga 275,0 ming gektar, Navoiy viloyatiga esa 39,9 ming gektar yer maydonlari sug'orilmoqda. To'dako'l suv ombori asosan Buxoro va Navoiy viloyatlariga tegishli bo'lgan yerlarni suv bilan ta'minlash maqsadida qurilgan. Ikkala viloyatning irrigatsiya tizimiga xizmat qiluvchi suv ombori 1968-yilda tabiiy soylikda Buxoro shahridan sharqda, Quyimozor suv omborining janubi-g'arbida ishga tushirilgan bo'lib, 1977-yilda qayta ta'mirlangan. Suv omborining to'liq hajmi 1 milliard m³ dan 1200 milliard m³ gacha o'zgarib turadi. Suv yuzasining maydoni 162 km², o'rtacha chuqurligi 11.7 m, maydoni 225 km², suv chiqarish quvvati 46 m³/sek, uzunligi 15000 m, kengligi 14000 m, to'g'on balandligi 12 metr, tog'on uzunligi 4000 metr. To'dako'lga O'rtacho'l kanali orqali Zarafshon daryosining ortiqcha suvlari yig'iladi. Tutashtiruvchi kanal orqali Quyimozor suv omboriga suv beradi. Suv omborida o'ziga xos flora va fauna shakllangan, ko'lda zog'ora baliq, laqqa baliqning o'ndan ortiq turi yashaydi. Ko'l va uning atrofida hayoti bevosita suv bilan bog'liq qarchig'ylar, sariq sor, oq dumli suv burguti, baliqchilar, o'rdaklar kichik g'oz, kichik oqqush, kulrang oqqush kabi ko'plab qushlar ushraydi.

Mamlakatimiz iqtisodiyotida muhim o'rin egallab borayotgan Buxoro va Navoiy viloyatlari uchun suv resurslari katta ahamiyatga ega. Jumladan, To'dako'l suv omboridan yil davomida to'la foydalanib kelinmoqda. Birgina 1tonna bug'doy yetishtirish uchun 1500 tonna, 1 tonna sholi yetishtirish uchun 4000 tonna, 1 tonna paxta hosil olish uchun esa 10000 tonna suv sarflanadi. Shunday ekan hozirgi vaqtda viloyatda suv resurslaridan samarali foydalanishdagi muammolar asosan antropogen omillarning salbiy ta'siri natijasida ro'y beradi.

Suv omborlarining foydali tomonlari bilan birga salbiy jihatlari ham mavjud. Ular atrof-muhitni tashkil qiluvchilar gidrosfera va atmosfera, biosfera va geodinamik sharoitni shakllantiruvchi barcha faktorlar, ya'ni yer osti suvlari rejimi, relyef, iqlim, tuproq, o'simlik va hayvonot dunyosi, landshaft va boshqalariga ta'sir ko'rsatadi. Ulardan sizib chiqqan suv atrofdagi grunt suvlarini to'yintirib, ularning sathini ko'tarilishiga sabab bo'lmoqda va oqibatda suv omborlari atrofidagi avtomorf landshaftlar asta-sekin yarim gidromorfga va gidromorfga aylanmoqda.

To'dako'l suv ombori suvidan optimal foydalanish yo'llarini quydagicha tavsiya etishimiz mumkin:

* Suv omborini to'ldirish uchun xizmat qiladigan Amu-Buxoro irrigatsiya tizimidagi suv qurilmalarini yangilashimiz kerak.

* Amu-Buxoro kanalini foydali ish koeffitsiyentini oshirish lozim.

* Suv omborining gidrologik rejimini boshqarib turadigan mutaxassislarni tayyorlab borishimiz zarur.

* Suv omboridan nafaqat irrigatsiya tizimida balki baliqchilik sanoatida, qishloq xo'jalik sohasida va turizm sohasida ham keng imkoniyatlarni yaxshilashimiz lozim'

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hikmatov P.H. Aytbayev D. Ko'lshunoslik. Toshkent. 2002.
2. Rasulov A. P. Hikmatov P.H. Umumiy Gidrologiya. Toshkent -1995. Universitet.
3. Suv O'zbekiston kelajagi uchun muhim hayotiy resurs. Toshkent -2000. 121b.
4. Toshev X. R Hikmatova G.I. Egamberdiyev. Suv qadri. Buxoro -2019.
5. uz. m. Wikipedia. Org. wiki. Suv omborlari.

